

УДК 342.5

[https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-12\(22\)-265-276](https://doi.org/10.52058/3041-1254-2025-12(22)-265-276)

Ковальчук Олена Богданівна кандидатка юридичних наук, доцентка, заслужена юристка України, доцентка кафедри теорії права та конституціоналізму Навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти Національного університету «Львівська політехніка», м. Львів, <https://orcid.org/0000-0001-5547-1625>

ПИТАННЯ ПРО ЗМІНУ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ЯК ПРЕДМЕТ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО РЕФЕРЕНДУМУ

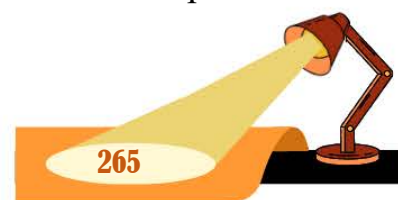
Анотація. Стаття присвячена дослідженню питання правомірності конституційного закріплення проведення всеукраїнського референдуму про зміну території України та відповідності положень статті 73 Конституції України положенням Конституції України, які встановлюють та гарантують цілісність і недоторканність території України в межах існуючого кордону.

Проаналізовано законодавство України, яке від 1991 року до сьогодні врегульовувало питання проведення всеукраїнського референдуму, зокрема щодо включення до предмету всеукраїнського референдуму питання про зміну території України, а також принципи на яких ґрунтується зовнішня політика України. Розглянуто думки вчених щодо визначення понять територіальної цілісності та недоторканності України.

Висловлюється думка, що якби Конституційний Суд України був наділений повноваженням самостійно ініціювати розгляд питань щодо конституційності положень Конституції та законів України у випадку їх виникнення, роль єдиного в Україні органу конституційної юрисдикції зросла б та допомогла у вирішенні великої кількості питань державного значення, в тому числі досліджуваної проблеми.

Вважається, що закріплення в Конституції України можливості проведення всеукраїнського референдуму про зміну території України значною мірою послабило становище України на міжнародній арені, особливо в часі повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Відповідно стверджується, що стаття 73 Конституції України суперечить статтям 2, 34, 37, 65, 102, 157 Конституції України в частині встановлення та гарантування цілісності і недоторканності території України в межах існуючого кордону, а також статті 110 Кримінального кодексу України.

В зв'язку з цим пропонується статтю 73 Конституції України виключити, а статтю 74 викласти в такій редакції: «Референдум не допускається щодо законопроектів з питань зміни території України та обмеження основних прав і

свобод громадян», що значною мірою підсилить позицію України у протистоянні збройній агресії РФ на даний час та запобіганні виникненню такої агресії в майбутньому.

Ключові слова: зміна території, держава, всеукраїнський референдум, суверенітет, територіальна цілісність, недоторканність.

Kovalchuk Olena Bogdanivna Candidate of Law, Associate Professor, Honored Lawyer of Ukraine, Associate Professor of the Department of Theory of Law and Constitutionalism of the Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education of the National University «Lviv Polytechnic», Lviv, <https://orcid.org/0000-0001-5547-1625>

THE QUESTION OF CHANGING THE TERRITORY OF UKRAINE AS THE SUBJECT OF A ALL-UKRAINIAN REFERENDUM

Abstract. The article is devoted to the study of the issue of the legality of the constitutional consolidation of the holding of an all-Ukrainian referendum on changing the territory of Ukraine and the compliance of the provisions of Article 73 of the Constitution of Ukraine with the provisions of the Constitution of Ukraine, which establish and guarantee the integrity and inviolability of the territory of Ukraine within the existing border.

The legislation of Ukraine, which from 1991 to the present day has regulated the issue of holding an all-Ukrainian referendum, in particular regarding the inclusion of the issue of changing the territory of Ukraine in the subject of the all-Ukrainian referendum, as well as the principles on which Ukraine's foreign policy is based, is analyzed. The opinions of scientists on the definition of the concepts of territorial integrity and inviolability of Ukraine are considered.

The opinion is expressed that if the Constitutional Court of Ukraine were empowered to independently initiate consideration of issues regarding the constitutionality of the provisions of the Constitution and laws of Ukraine in the event of their emergence, the role of the only body of constitutional jurisdiction in Ukraine would increase and help in resolving a large number of issues of national importance, including the problem under study.

It is believed that the establishment in the Constitution of Ukraine of the possibility of holding an all-Ukrainian referendum on changing the territory of Ukraine has significantly weakened Ukraine's position in the international arena, especially during the full-scale invasion of the RF into Ukraine. Accordingly, it is argued that Article 73 of the Constitution of Ukraine contradicts Articles 2, 34, 37, 65, 102, 157 Constitution of Ukraine in terms of establishing and guaranteeing the integrity and inviolability of the territory of Ukraine within the existing border, as well as Article 110 of the Criminal Code of Ukraine.

In this regard, it is proposed to exclude Article 73 of the Constitution of Ukraine, and to reword Article 74 as follows: «A referendum is not allowed on draft laws on changing the territory of Ukraine and restricting the fundamental rights and freedoms of citizens» which will significantly strengthen Ukraine's position in confronting the armed aggression of the rf at the present time and preventing the occurrence of such aggression in the future.

Keywords: change of territory, state, all-Ukrainian referendum, sovereignty, territorial integrity, inviolability.

Постановка проблеми. В умовах збройної агресії рф проти України періодично з'являються натяки до спонукання України за допомогою різноманітних міжнародних чинників поступитися територією шляхом проведення всеукраїнського референдуму про зміну території. Тому виникає гостра потреба у розгляді питання правомірності конституційного закріплення можливого проведення такого референдуму та відповідності положень статті 73 Конституції України положенням Конституції України, які встановлюють та гарантують цілісність і недоторканність території України в межах існуючого кордону.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання проведення всеукраїнського референдуму щодо зміни території України було і є предметом наукових досліджень та активних обговорень в суспільстві та досі залишається відкритим і таким, що вимагає подальшого наукового опрацювання. Дослідження, зокрема здійснювали такі вчені, як М. Баймуратов, Т. Бевз, О. Дахно, О. Іляшко, В. Колісник, І. Коліушко, А. Колодій, В. Кравченко, М. Орзіх, В. Погорілко, Ю. Рубашенко, Ю. Соколенко, М. Тодика, В. Федоренко, О. Фрицький, В. Чушенко, В. Шаповал, Ю. Шемшученко та інші.

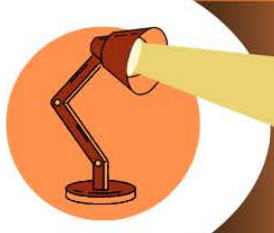
Метою статті є дослідження питання правомірності конституційного закріплення проведення всеукраїнського референдуму про зміну території України та відповідності положень статті 73 Конституції України положенням Конституції України, які встановлюють та гарантують цілісність і недоторканність території України в межах існуючого кордону.

Виклад основного матеріалу. Стаття 1 Конституції України визначає, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Стаття 2 чітко передбачає, що суверенітет України поширюється на всю її територію, Україна є унітарною державою, а територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою [1].

Виникає запитання чим керувались визначаючи 28 червня 1996 року в статті 73 Конституції України, що виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України?

Адже, стаття 157 передбачає, що Конституція України не може бути змінена, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав і свобод людини і громадянина або якщо вони спрямовані на ліквідацію незалежності чи на порушення територіальної цілісності України.

Окрім того, згадка про територіальну цілісність в Конституції України присутня в частині другій статті 34, зокрема кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності.

Стаття 37 передбачає, що утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються.

Обов'язком громадян України є захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів (стаття 65).

Президент України є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (стаття 102).

Стаття 110 Кримінального кодексу України під назвою «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» передбачає відповідне покарання за умисні дії, вчинені з метою зміни меж території або державного кордону України на порушення порядку, встановленого Конституцією України, а також публічні заклики чи розповсюдження матеріалів із закликами до вчинення таких дій [2].

Закон України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми» від 03 липня 1991 року визначав, що предметом всеукраїнського референдуму може бути: затвердження Конституції України, її окремих положень та внесення до Конституції України змін і доповнень; прийняття, зміна або скасування законів України або їх окремих положень; прийняття рішень, які визначають основний зміст Конституції України, законів України та інших правових актів [3]. Тобто, положення про можливість проведення всеукраїнського референдуму про зміну території України було відсутнє.

Відомо, що перші заяви про територіальні претензії росії до України почалися відразу після Акта проголошення незалежності України, яким було проголошено незалежність України і створення самостійної української держави. Уже 26 серпня 1991 р., тобто через два дні після проголошення незалежності, прес-секретар президента рф П. Воцанов під час виступу на телебаченні заявив, що кордони з усіма республіками можуть бути переглянуті – росія як правонаступниця може висунути територіальні претензії до тих, хто відділився. Тоді ж один із лідерів демократичного руху в СРСР та російського імперіалізму Г. Попов висловив міркування, що територіями росії треба вважати Крим, Донбас, Харківщину, Одещину і Придністров'я.

Агресивні апетити ворога тоді не реалізувалися. Після українського референдуму 1 грудня 1991 р. А. Собчак дав інтерв'ю газеті Le Figaro, в якому знову торкнувся теми територіальних претензій росії на Крим і Донбас у випадку остаточного виходу України зі складу СРСР. Це враховуючи те, що за українську незалежність проголосували у Донецькій області – 83,9%, Луганській – 83,86%, Автономній Республіці Крим – 54,19% виборців, у Севастополі – 57,07%. Незважаючи на високу підтримку української незалежності, провокативні заяви та підривні дії з боку рф продовжувалися [4, с. 10].

За таких обставин, відповідь на запитання чим керувались 28 червня 1996 року передбачаючи в статті 73 Конституції України можливість проведення всеукраїнського референдуму про зміну території України, нажаль очевидна – аж ніяк не збереження цілісності та недоторканності території України в межах існуючого кордону.

Вже Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 06 листопада 2012 року почав визначати, що за предметом всеукраїнський референдум може бути: про схвалення нової редакції Конституції України, внесення змін до Конституції України, скасування, втрату чинності чи визнання нечинним закону про внесення змін до Конституції України (конституційний референдум); про зміну території України (ратифікаційний референдум); щодо прийняття чи скасування закону України або внесення змін до чинного закону України (законодавчий референдум); з будь-якого питання за винятком тих, щодо яких референдум не допускається згідно з Конституцією України (загальний референдум) [5].

Зазначений Закон було визнано неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду України № 4-р/2018 від 26.04.2018 р. [6], однак у рішенні не було згадки про невідповідність статті 73 Конституції України статті 2 та іншим Конституції України щодо зміни території України.

Чинний Закон України «Про всеукраїнський референдум» від 26 січня 2021 року передбачає, що предметом всеукраїнського референдуму можуть бути питання: затвердження закону про внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України; загальнодержавного значення; про зміну території України; про втрату чинності законом України або окремими його положеннями.

Водночас закон визначає, що не можуть бути предметом всеукраїнського референдуму питання: спрямовані на ліквідацію незалежності України, порушення державного суверенітету, територіальної цілісності України, створення загрози національній безпеці України, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі та інші [7]. Таким чином, в статті 3 закону існує протиріччя між окремими нормами – з однієї сторони передбачається можливість проведення всеукраїнського референдуму про зміну території України, а з іншої визначається, що предметом всеукраїнського референдуму не може бути питання спрямоване на порушення територіальної цілісності України.

Закон України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01 липня 2010 року передбачає, що зовнішня політика України ґрунтується на таких принципах, як: суверенна рівність держав; утримання від загрози силою або її застосування проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої іноземної держави; повага до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів; вирішення міжнародних спорів мирними засобами; повага до прав людини та її основоположних свобод; невтручання у внутрішні справи держав; взаємовигідне співробітництво між державами; сумлінне виконання взятих на себе міжнародних зобов'язань; пріоритет загальноновизнаних норм і принципів міжнародного права перед нормами і принципами національного права; застосування Збройних Сил України лише у випадках актів збройної агресії проти України, будь-яких інших збройних зазіхань на її територіальну цілісність і недоторканність державних кордонів, боротьби з міжнародним тероризмом та піратством або в інших випадках, передбачених міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України; застосування міжнародних санкцій, контрзаходів та заходів дипломатичного захисту відповідно до міжнародного права у випадках міжнародних протиправних діянь, які завдають шкоди Україні, її громадянам і юридичним особам; своєчасність та адекватність заходів захисту національних інтересів реальним і потенційним загрозам Україні, її громадянам і юридичним особам [8].

Отже, на рівні Конституції України було наперед визначено у статті 73 ризик втрати території держави, адже відповідно до вище згаданого закону та міжнародних документів, ратифікованих Верховною Радою України, наша держава ставиться з повагою до територіальної цілісності іноземних держав та непорушності державних кордонів. Тому зміна території України не можлива за рахунок загарбання територій інших держав. Відтак, залишається лише питання втрати території держави, що вказує на норму, яка загрожує національній безпеці України, її цілісності і недоторканності.

Вочевидь і проведення 16 березня 2014 року референдуму щодо статусу Криму, зокрема питання про приєднання до РФ розглядалося б зовсім в іншій правовій площині. 14 березня 2014 року Конституційний Суд України визнав неконституційною постанову Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» від 06 березня 2014 року № 1702-6/14 [9]. Рішення Конституційного Суду ґрунтувалося на тому, що питання зміни території України можуть вирішуватися лише на всеукраїнському референдумі, а не на місцевому рівні. Таким чином, спроба організувати референдум у Криму була визнана такою, що суперечить Конституції України.

При відсутності такої можливості в Конституції України проведений референдум був би повністю визнаний нелегітимним міжнародною спільнотою, оскільки питання зміни території неприпустиме і не могло б вирішуватись на будь-якому референдумі.

Так, для прикладу у п. 2 ст. 151 Конституції Албанії зазначено, що «питання, пов'язані з територіальною цілісністю Республіки Албанія, з обмеженням основних свобод і прав людини, з бюджетом, податками й фінансовими обов'язками держави, з оголошенням і скасуванням надзвичайного стану, з оголошенням війни і миру, з амністією, не можуть обговорюватися на референдумі» [10, с. 36].

Державна територія – це різновид території, що перебуває під суверенітетом певної держави, яка здійснює в її межах своє територіальне верховенство [11, с. 18].

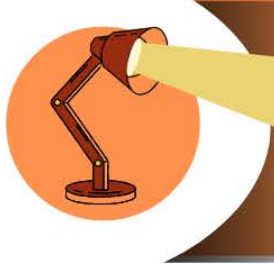
Як слушно зауважує О. Дахно, в умовах кризи світового порядку, передусім, російської агресії проти України виникає доцільність у відновленні й розвитку окремих положень теорій щодо державної території. Територіальна цілісність як якісна характеристика держави проявляється в єдності території, на яку поширюється суверенітет держави, та в здатності держави зберігати свою територію в межах кордонів, встановлених відповідно до міжнародного права, протидіяти зовнішнім й внутрішнім загрозам, спрямованих на зміну державної території. Забезпечення цілісності та недоторканності державної території має досягатися цілісною державною політикою як системою економічних, політичних, організаційних тощо заходів, спрямованих на подолання загроз життєво важливих інтересів особистості, суспільства й держави. Від цілісності державної території безпосередньо залежить незалежність держави та стійкість її розвитку [11, с. 21].

На думку В. Ортинського територіальна цілісність України проявляється в невідчуженні державної території (незалежно від того, є потенційно можливе відчуження насильницьким або добровільним). Державна єдність і територіальна цілісність є взаємозумовленими якісними характеристиками державності, важливими правовими цінностями, яким притаманне взаємне забезпечення за допомогою системи загальних і спеціальних юридичних гарантій. Серед останніх чільне місце займають конституційно-правові, які виходять із конституційного принципу збереження та зміцнення єдності і територіальної цілісності України [12, с. 6].

Т. Бевз розглядає територіальну цілісність, як принцип, який визнає недоторканність території держави без її поділу чи контролю з боку інших країн. Територія держави є недоторканною та цілісною і не має бути порушена зовнішніми силами. Територіальна цілісність держави – ключовий принцип усіх базових міжнародних документів, зокрема Статуту ООН. Будапештський меморандум, який США, Велика Британія та росія підписали з Україною у 1994 р., що мав би захищати Україну у випадку, якщо хтось буде посягати на територіальну цілісність країни, не спрацював як у 2014, так і у 2022 роках [4, с. 8–9].

Україна перебуває в стані повномасштабної війни, що загрожує її територіальній цілісності. Питання соборності, тобто єдності нації, є критично важливим для забезпечення захисту суверенітету і збереження національних кордонів. Соборність виступає основою внутрішньої єдності країни, що є

необхідною умовою для протистояння зовнішнім агресорам. Від того, наскільки міцною є ця єдність, залежить здатність України ефективно захищати свою територію [4, с. 8].

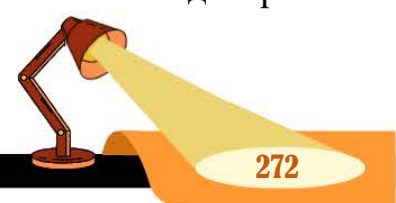
Можна повністю погодитись з ствердженням, що: жодних компромісів з територіальною цілісністю і суверенітетом у принципі бути не може; утвердження зовнішньополітичного принципу у світі «Нічого про Україну без України»; «Нічого про Україну без України» має стати основою взаємодії України та НАТО; підтримка України стільки, скільки знадобиться для її перемоги; звільнення від російського окупанта українських земель є нашою спільною метою; звільнення всієї території України і завершення військових дій не означає завершення війни. Щоб убезпечити Україну та світ від нової агресії, антивоєнній коаліції необхідно створити такі умови, наслідком яких стануть глибокі внутрішні зміни в рф, що стали би гарантією сталого миру; заклик «Єднаймося в соборності і ми переможемо!» залишається надзвичайно актуальним в умовах війни; повне відновлення територіальної цілісності України та суверенітету в межах міжнародно визнаних кордонів станом на 1991 р.; ідея соборності є передумовою успіху нашого спротиву зовнішній агресії; ідея соборності була й залишається базовою національною цінністю українців.

Водночас, враховуючи ситуацію на фронті, відсутність достатньої кількості зброї, неоднозначність позиції окремих союзників, досягнення територіальної цілісності України в умовах війни передбачає складні політичні, дипломатичні та військові стратегії. Деякі можливі підходи можуть включати дипломатичні переговори, мирні переговори, міжнародне посередництво, економічні санкції, військові операції та підтримку з боку союзників. Однак потрібна перемога на полі бою та повне витіснення російського агресора з території України. Україна повинна мати певний «план деокупації» [4, с. 21].

О.О. Іляшко зауважує, що забезпечення територіальної цілісності України є невід'ємною частиною правового механізму забезпечення конституційного ладу і суверенітету держави [13, с. 38].

Недоторканність території України – це стан захищеності території України від будь-яких посягань (в тому числі й спрямованих на цілісність). Статус території України як недоторканної не припиняється і не змінюється тоді, коли певний суб'єкт порушує цей стан. Оскільки виключні суверенні права на територію належить Українському народу, то всі інші суб'єкти – окремі фізичні особи (громадяни України, іноземці чи особи без громадянства), групи осіб (в т. ч. транснаціональні), державні органи та іноземні держави (чи їх об'єднання) зобов'язані утримуватися від посягань на це право [14, с. 225].

М.А. Рубашенко вважає, що поняття недоторканності території України є більш широким, ніж поняття цілісності території України. Обидва поняття характеризують стан території України, але різні його аспекти. Територіальна недоторканність характеризує стан території України з точки зору зовнішніх

умов, в яких в повній мірі виявляється її соціальна цінність. Порушення територіальної недоторканності України може мати своїм наслідком порушення цілісності або інший суспільно-небезпечний наслідок щодо території України.

У зв'язку з цим пропонує назву статті 110 КК України змінити таким чином, щоб порушення територіальної цілісності було лише одним із видів (найбільш поширеним на практиці) порушення територіальної недоторканності, наприклад, шляхом викладення назви у такій редакції: «Посягання на територіальну цілісність України та інші посягання на територіальну недоторканність України».

Також розширити диспозицію ст. 110 КК України, при якому ця стаття буде охороняти не тільки від суспільно-небезпечних посягань на цілісність території України, але й від інших суспільно-небезпечних порушень територіальної недоторканності, якими спричиняються суспільно-небезпечні наслідки щодо території України в іншому вигляді, зокрема шляхом приведення території України в непридатний для життя стан, її тимчасового захоплення, шляхом масового виселення громадян тощо [14, с. 225].

Можна погодитись з думкою І. Коліушка, що остаточну ясність у ці питання може внести тільки Конституційний Суд України [15]. Якби Конституційний Суд України був наділений повноваженням самостійно ініціювати розгляд питань щодо конституційності положень Конституції та законів України у випадку їх виникнення, роль єдиного в Україні органу конституційної юрисдикції зростає та допомогла у вирішенні великої кількості питань державного значення.

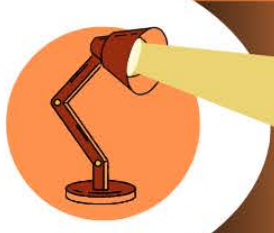
Висновки. Закріплення в Конституції України можливості проведення всеукраїнського референдуму про зміну території України значною мірою послабило становище України на міжнародній арені, особливо в часі повномасштабного вторгнення РФ в Україну. Можна стверджувати, що стаття 73 Конституції України суперечить статтям 2, 34, 37, 65, 102, 157 Конституції України в частині встановлення та гарантування цілісності і недоторканності території України в межах існуючого кордону, а також статті 110 Кримінального кодексу України.

В зв'язку з цим вважається за доцільне статтю 73 Конституції України виключити, а статтю 74 викласти в такій редакції: «Референдум не допускається щодо законопроектів з питань зміни території України та обмеження основних прав і свобод громадян», що значною мірою підсилить позицію України у протистоянні збройній агресії РФ на даний час та запобіганні виникненню такої агресії в майбутньому.

Література:

1. Конституція України (1996, 28 червня). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 09.12.2025).
2. Кримінальний кодекс України (2001, 05 квітня): Кодекс України № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

3. Про всеукраїнський та місцеві референдуми (1991, 03 липня): Закон України № 1286-XII (втрапив чинність). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

4. Бевз Т. Територіальна цілісність і соборність України: сучасні виклики. *Українознавство*. 2024. № 3 (92). С. 8–29.

5. Про всеукраїнський референдум (2012, 06 листопада): Закон України № 5475-VI (визнаний неконституційним згідно з Рішенням Конституційного Суду № 4-р/2018 від 26.04.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5475-17#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 57 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про всеукраїнський референдум» від 26 квітня 2018 року № 4-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18#n60> (дата звернення: 09.12.2025).

7. Про всеукраїнський референдум (2021, 26 січня): Закон України № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

8. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики (2010, 01 липня): Закон України № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями виконуючого обов'язки Президента України, Голови Верховної Ради України та Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) Постанови Верховної Ради Автономної Республіки Крим «Про проведення загальнокримського референдуму» (справа про проведення місцевого референдуму в Автономній Республіці Крим) від 14 березня 2014 року № 2-рп/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-14#Text> (дата звернення: 09.12.2025).

10. Кириченко В. М., Соколенко Ю. М. Предмет референдуму: порівняльно-правовий аналіз конституцій України та європейських держав. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2020 № 43. С. 34–37.

11. Дахно О.Ю. Територіальна цілісність держави як об'єкт національної безпеки. *Вісник НТУУ «КПІ. Політологія. Соціологія. Право*. Випуск 3/4(27/28)2015. С. 17–22.

12. Ортинський В. Державна єдність і територіальна цілісність України як об'єкти правового забезпечення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 2. С. 1–9.

13. Ляшко О.О. Забезпечення територіальної цілісності і недоторканності України: національні і міжнародно-правові аспекти. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2018. Том 29 (68) № 3. С. 33–39.

14. Рубашенко М.А. Співвідношення понять «територіальна цілісність» та «територіальна недоторканність» у кримінальному праві України (ст. 110 КК). *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Серія ПРАВО. Випуск 26. С. 223–226.

15. Коліушко І. Про переговори, території та референдуми. 09 серпня 2024 р. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/pro-peregovory-terytori-yi-ta-referendumy/> (дата звернення: 09.12.2025).

References:

1. *Konstytutsiia Ukrainy* [Constitution of Ukraine] (1996, 28 chervnia). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (data zvernennia: 09.12.2025). [in Ukrainian].

2. *Kryminalnyi kodeks Ukrainy* [Criminal Code of Ukraine] (2001, 05 kvitnia): Kodeks Ukrainy № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia: 09.12.2025). [in Ukrainian].

3. *Pro vseukrainskyi ta mistsevi referendumy* [About national and local referendums] (1991, 03 lypnia): Zakon Ukrainy № 1286-XII (vtratyv chynnist). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1286-12#Text> (data zvernennia: 09.12.2025). [in Ukrainian].

4. Bevz T. *Terytorialna tsilisnist i sobornist Ukrainy: suchasni vyklyky* [Territorial integrity and unity of Ukraine: modern challenges]. *Ukrainoznavstvo*. 2024. № 3 (92). S. 8–29. [in Ukrainian].

5. *Pro vseukrainskyi referendum* [About the all-Ukrainian referendum] (2012, 06 lystopada): Zakon Ukrainy № 5475-VI (vyznanyi nekonstytutsiinym zghidno z Rishenniam Konstytutsiinoho Sudu № 4-r/2018 vid 26.04.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5475-17#Text> (data zvernennia: 09.12.2025). [in Ukrainian].

6. *Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 57 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy «Pro vseukrainskyi referendum»* [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of 57 people's deputies of Ukraine on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Law of Ukraine «On the All-Ukrainian Referendum»] vid 26 kvitnia 2018 roku № 4-r/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-18#n60> (data zvernennia: 09.12.2025). [in Ukrainian].

7. *Pro vseukrainskyi referendum* [About the all-Ukrainian referendum] (2021, 26 sichnia): Zakon Ukrainy № 1135-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text> (data zvernennia: 09.12.2025). [in Ukrainian].

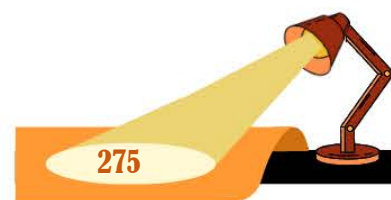
8. *Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky* [On the principles of domestic and foreign policy] (2010, 01 lypnia): Zakon Ukrainy № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17#Text> (data zvernennia: 09.12.2025). [in Ukrainian].

9. *Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinymy podanniamy vykonuiuchoho oboviazky Prezydenta Ukrainy, Holovy Verkhovnoi Rady Ukrainy ta Upovnovazhenoho Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Postanovy Verkhovnoi Rady Avtonomnoi Respubliki Krym «Pro provedennia zahalnokrymskoho referendumu» (sprava pro provedennia mistsevoho referendumu v Avtonomnii Respublitsi Krym)* [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case on constitutional submissions of the Acting President of Ukraine, the Chairman of the Verkhovna Rada of Ukraine and the Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine on the compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of the Resolution of the Verkhovna Rada of the Autonomous Republic of Crimea «On holding a Crimean-wide referendum» (case on holding a local referendum in the Autonomous Republic of Crimea)] vid 14 bereznia 2014 roku № 2-rp/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-14#Text> (data zvernennia: 09.12.2025). [in Ukrainian].

10. Kyrychenko V. M., Sokolenko Yu. M. *Predmet referendumu: porivnialno-pravovyi analiz konstytutsii Ukrainy ta yevropeiskykh derzhav* [Subject of the referendum: comparative legal analysis of the constitutions of Ukraine and European states]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*. 2020 № 43. S. 34–37. [in Ukrainian].

11. Dakhno O.Yu. *Terytorialna tsilisnist derzhavy yak obiekt natsionalnoi bezpeky* [Territorial integrity of the state as an object of national security]. *Visnyk NTUU «KPI. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo*. Vypusk 3/4(27/28)2015. S. 17–22. [in Ukrainian].

12. Ortynskyi V. *Derzhavna yednist i terytorialna tsilisnist Ukrainy yak obiekty pravovoho zabezpechennia* [State unity and territorial integrity of Ukraine as objects of legal protection]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnikha». Serii: «Yurydychni nauky»*. 2020. T. 7. № 2. S. 1–9. [in Ukrainian].

13. Pliashko O.O. *Zabezpechennia terytorialnoi tsilisnosti i nedotorkannosti Ukrainy: natsionalni i mizhnarodno-pravovi aspekty* [Ensuring the territorial integrity and inviolability of Ukraine: national and international legal aspects]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: yurydychni nauky*. 2018. Tom 29 (68) № 3. S. 33–39. [in Ukrainian].

14. Rubashchenko M.A. *Spivvidnoshennia poniat «terytorialna tsilisnist» ta «terytorialna nedotorkannist» u kryminalnomu pravi Ukrainy (st. 110 KK)* [The correlation of the concepts of «territorial integrity» and «territorial inviolability» in the criminal law of Ukraine (Article 110 of the Criminal Code)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. 2014. Seriia PRAVO. Vypusk 26. S. 223–226. [in Ukrainian].

15. Koliushko I. *Pro perehovory, terytorii ta referendumy* [About negotiations, territories and referendums]. 09 serpnia 2024 r. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/pro-peregovory-terytoriyi-ta-referendумы/> (data zvernennia: 09.12.2025). [in Ukrainian].